

čuje tento program: „Filozofi musia teda pomocou biológov skúmať, ako sa uplatňuje dialektický vzťah častí a celku v živých sústavách, ako ďaleko ide o jednoduché vzťahy súčtové a v akej miere a v ktorých úsekoch sa uplatňujú zložité vzťahy vzájomných integrácií v časti nižších rovin vo vyššej rovine.“ (Pozri str. 323.)

Nemožno sa teda sťažovať, že biológovia dneška si nevedomujú poslanie a funkciu dialektickomaterialistickej metodológie. Treba tento program len čo najskôr a najplnšie realizovať.

Zostavovateľka sa v úvode sťažuje, že práve pre tretiu časť knihy bolo najťažšie vyberať príspevky, nakoľko väčšina prác sa zameriava na riešenie ontologických otázok spojených s chápaním rozličných stránok objektívnej existencie živých organizmov, a len málo prác „sústavne osvetľuje spôsob poznávania týchto stránok — zriedka dopĺňa ontologické úvahy aj metodologickými poznámkami k danému špecifickému problému“. Pritom práve tieto problémy reprezentujú ťažisko filozofickej problematiky súčasného vedeckého poznania. No aj napriek týmto ťažkostiam podarilo sa pripraviť prehľad, ktorý ukazuje (aj keď nie na rovnakej úrovni) najvýznamnejšie „smery rozvoja“ v tejto problematike. Sú to state:

Gnedenko: *O úlohe matematických metód v biologických výskumoch*; Majskij: *O rozhodujúcom význame biologických výs-*

kumov pri aplikácii fyzikálnych a chemických metód pri štúdiu prejavov života; Málek: *Historická metóda a experiment*; Čížek: *K metodologickému významu kybernetiky v biológii* a Poršnev: *Stav medzných problémov biologických a spoločensko-historických vied*.

Práve z tejto časti by malo vyjsť čo najviac podnetov k rozvoju nového ruchu v tejto oblasti filozofickej práce.

Záverom treba ešte raz konštatovať, že ide o podnetné a užitočné dielo. Na všetky pozitívne stránky a podnety, ktoré sú obsiahnuté v jednotlivých príspevkoch, nebolo možné v recenzii poukázať. Cieľom recenzie bolo viac upozorniť na problematiku knihy a stanovisko k jednotlivým stadiam a názorom musí zaujať každý čitateľ sám. To je nakoniec vlastný zmysel publikácie.

Poznámka na margo vydavateľstva. Želáme si, aby sa mu v budúcnosti podarilo pružnejšie zabezpečovať vydanie takýchto prác, čo iste závisí predovšetkým od situácie v polygrafickom priemysle; ďalej si želáme, aby naďalej vytrvalo v cielavedomom edičnom úsilí, aké reprezentuje aj vydaná publikácia. Úloh v tomto smere je stále nemálo. Sú to nielen diskusie o filozofickej problematike základných odborov vied, ale aj o inej problematike, ako napríklad diskusia o filozofii človeka, základné stanoviská jednotlivých smerov súčasnej buržoáznej filozofie a pod.

Emília Illeková

NA OKRAJ DVOCH PUBLIKÁCIÍ O ZAČIATKOCH NÁRODNÉHO OBRODENIA*

Je potešiteľné sledovať, ako sa poznanie o historickom vývine nášho národa systematicky dotvára a kompletizuje, ako sa so stále väčšou istotou smeruje k relevácii objektívnej historicity tohto procesu a usúšťavňovaniu jeho mnohostranných duchovných manifestácií. Osudy, udalosti, deje a osobnosti viažuce sa k Slovensku nielen v epoche už nepochybnej existencie novo-

dobého slovenského národa, ale aj v epoche feudálnej podrobenosti a prebúdzania sa slovenskej národnosti dostávajú podobu určitej kontinuity, vnútornej zákonitosti a

* *K počiatkom slovenského národného obroduenia*, zborník štúdií, Vydavateľstvo SAV 1964; *Ján Hollý očami svojich súčasníkov*, Pamäti a dokumenty, SVKL 1964.

nevyhnutnosti objektívneho procesu. To preto, lebo sa z ich interpretácie odstraňuje oná náhodnosť a teoretická improvizácia, ktorá vedno s politicko-pragmatistickým deformovaním otázok vývinu slovenského národa znemožňovala v minulosti nielen jeho vedecké poznanie, ale často uvádzala v pochybnosť samu legitimitosť tohto procesu.¹

Práve tým, že najnovšie marxistické práce objasňujú dejiny Slovákov s maximálne vedeckou snahou, t. j. v samom ich objektívne historickom priebehu a na pozadí komplexnosti prejavov charakterizujúcich kategóriu národa, vyjavuje sa postupne pravda o našich dejinách v jednotlivostiach i v celku.

K takýmto úvahám inšpirujú nás dve nové publikácie z problematiky slovenskej histórie a literatúry, ktoré sa definitívne priradujú k početným významným monografiám, zborníkom, dokumentom, syntetickým prehľadom všeobecných, literárnych, filozofických atď. dejín Slovenska. Prvá kniha, *K počiatkom slovenského národného obrodzenia*, je vlastne zborníkom štúdií, ktorý vznikol ako výsledok konferencie usporiadanej Historickým ústavom SAV pri príležitosti 200. výročia narodenia Antona Bernoláka. Zborník začiera teda do problematiky bernolákovského hnutia, ktorá má v ideologických, konfesijných a nacionálnych bojoch o charakter slovenského národa obzvlášť extrémnu históriu (od zámerného podcenenia k nekritickému a nehistorickému zveličeniu). Bolo naozaj načas prikrčiť seriózne k vedeckému osvetleniu a zhodnoteniu tohto problému, o čo sa kolektív autorov spomenutého zborníka úspešne pričínal.

Druhá publikácia, *Ján Hollý očami svojich súčasníkov*, je tiež svojho druhu zborníkom, súborom dobových dokumentov o básnikovi a národnom dejateľovi, ktorý — zhodou okolností — sa čiastočne radí tiež k bernolákovskému hnutiu. Editor Jozef Ambruš sústredil a utriedil s veľkou starostlivosťou rozptýlené časopisecké a korešpondenčné materiály, v ktorých sa ústami Hollého súčasníkov osvetľujú i hodno-

tia základné životopisné, osobnostné, tvorivé aj národnobuditeľské aspekty tejto významnej postavy našich dejín. Z hľadiska ideovej problematiky osobitne závažná je úvodná štúdia Karola Rosenbauma. Rosenbaum ako znalec Kollárovoho i Šafárikovho diela má už týmto predpoklad aj na zhodnotenie miesta ich súčasníka Jána Hollého v národnouvedomovacom a obrodzujúcom procese. Pristúpil k tomu formou rozboru a osvetľovania ideových významov a dôsledkov Hollého literárneho diela.

Prečo referujeme o oboch týchto prácach súčasne? Lebo sú vnútorne akosi späté: jednak tým, že siahajú do spoločného obdobia a problematiky, jednak — a najmä — zámerom ukázať jeho ideovú a kultúrnu aktivitu (t. j. v podstate kultúrno-ideovú tradíciu bernolákovského hnutia) v zákonnitej súvislosti s národným obrozením. Nedoriešenosť tejto otázky, domnievam sa, bola až takmer dodnes spôsobená aj tým, že sa bernolákovské hnutie a rovnako aj Ján Hollý zaraďovali síce všeobecne do národnoobrodeneckej epochy,² avšak neurobila sa taká analýza týchto spojív, ktorá by dôsledne a presvedčivo dokumentovala duchovnú integritu bernolákovskej etapy národného hnutia s celkovými progresívnymi silami, vrcholiacimi v aktivite štúrovcov. Inými slovami povedané, v spracovaní dejín nášho národného prebudenia a obrodzenia nevznikli doteraz také syntetické diela, ktoré by ho reprodukovali v celej historickej diferencovanosti a dialektičnosti, v jeho genetickom a štruktúrnom priereze.³ Národnouvedomovací proces Slo-

¹ Veľmi symptomatickú otázku v tomto zmysle mi položili ešte vlni (v decembri 1964) niekolkí poslucháči IV. ročníka histórie brnenskej univerzity: Vraj ako si vysvetľujem Štúrovo voluntaristické „vykonštruovanie“ slovenského národa, o historickej existencii ktorého pochyboval ešte Kollár?

² Porovnaj napr. *Dejiny Slovenska I*, 450 až 452.

³ Práve avizovaná práca J. Butvína *Slovenské národnosťjednocovacie hnutie* sľubuje byť takto široko a fundamentálne založeným pohľadom historika na národné obrodzenie.

vákov prebiehal — od prvých živelných, teoreticko-filozoficky nerefektovaných krččkov za sebaopoznaním a sebaavyjadrením až po ideovo plne zdôvodnené akcie za sebaobranu a sebauplatnenie — vývinovými stupňami rôznej formy a intenzity. S tým, prirodzene, súvisí i rôzny stupeň ideovej jasnosti cieľa, možnosti objektívnej progresivity snáh, rozpätia a dopadu praktickej pôsobnosti, ktoré dnes nachádzame u ideových predstaviteľov jeho jednotlivých stupňov či období od bernolákovcov po štúrovcov. (Na báze heglovskej filozofie dejín túto dialektickú postupnosť načrtáva inštruktívne J. M. Hurban v štúdiu *Slovensko a jeho život literárny*.)

Sborník *K počiatkom slovenského národného obrodzenia* chce byť práve v tomto zmysle prínosom tak ku prehĺbeniu koncepcie národného obrodzenia, ako i k spracovaniu materiálov bernolákovského hnutia, ktoré má túto koncepciu podprieť. Autori sborníka ukazujú na základe široko založeného výskumu (spolupráca historikov, literárnych historikov a jazykovedcov), že bernolákovské hnutie stojí na začiatku slovenského národného obrodzenia, že mu otvára cestu a kliesni terén. Argumentujú pritom nielen kontinuitou ekonomicko-spoločenského procesu, prebiehajúceho u nás v súvislosti s nastupujúcim kapitalizmom (výrazom ktorého je potom národnoobrodzovací proces), ale i kontinuitou kultúrno-ideových snáh, vlastných celej tejto epoche. Bernolákovské hnutie zodpovedá zárodočnému pohybu kapitalistických výrobných síl u nás a tým je aj ideologicky determinované; no súčasne posúva celý národnoobrodenecký proces ďalej.

Po úvodných, všeobecných kapitolách, ktoré osvetľujú charakter ekonomicko-sociálnej bázy národného hnutia (A. Spiesz) a otázku sociálnej štruktúry slovenskej obrodeneckej inteligencie (J. Hučko), otvára vlastnú bernolákovskú problematiku J. Tibenský. Jeho štúdia má síce názov *Historická podmienenosť a sociálna báza vzniku bernolákovského hnutia*, podáva však v skratke aj prierez základnými ideovými

momentmi tohto hnutia v jeho prvej fáze. Tým v istom zmysle „preberá“ aj úlohu historicko-filozofických analýz, ktoré v sborníku chýbajú. Neúčast filozofa je vysvetliteľná azda tým, že vplyv osvietených a moderných sociálno-filozofických náhľadov — implicity obsiahnutých v celkových kultúrnych a sociálnych snahách tohto hnutia, explicitne vyjadrených však najmä v diele J. Fándlyho a J. Bajzu — je filozoficky už zhodnotený v monografii T. Münza o filozofii slovenského osvietenstva.

Tibenského štúdia načrtáva prehľadne aj ideologický reflex — predovšetkým v podobe pribúdania slovákizačných snáh — tej fázy hnutia, v ktorej dochádza k prelamovaniu sa povedomia slovenskej feudálnej národnosti v kmeňové chápanie slovenského národa. Za zavŕšenie tejto etapy správne označuje Bernolákov uzákonenie spisovného jazyka roku 1787, ktorým sa otvárajú všetky ďalšie národnoobrodzovacie akcie v oblasti bojov o realizáciu spisovnej slovenčiny v celonárodnom meradle.

Tým sa hneď v ďalších častiach dostávame k jazykovedným problémom v diele A. Bernoláka i k širšiemu problému formovanie sa tzv. „kultúrnej západoslovenčiny“, ktorým sú venované štúdie K. Habovštiakovej a R. Krajčoviča. Závažným príspevkom k osvetleniu súvislostí slovenskej obrodeneckej literatúry s niektorými tendenciami, kryštalizujúcimi sa už v bernolákovskom období, sú štúdie M. Bakoša a M. Michalcovej-Cesnakovej. Rôzne iné stránky bernolákovského hnutia (jeho organizačné formy, vydavateľskú činnosť, úlohu Bratislavy a Trnavy vo vývoji slovenskej národnosti atď.) osvetľujú, často na základe nových, objavných materiálov, štúdie A. Miškoviča, B. Bálena, J. Šimončiča, L. Šáškyho a F. Bokesa. Iný, z hľadiska poznania vnútornej dialektiky a „dvojkoľovosti“ národného obrodzenia veľmi dôležitý problém riešia z rôznych aspektov štúdie M. Vyvíjalovej, J. Čaploviča, J. Považana, J. Butvina a E. Jónu. Osvetľujú vývojovú dynamiku začiatkov národného obrodzenia, rozdielnosť i jednotu snáh ber-

rolákovcov a zástupcov bibličtiny a ich zblížovanie až po vytvorenie spoločnej platformy v jazykovej a národno-politickej koncepcii štúrovskej.

Bez toho, aby sme sa čo i len dotkli bohatého materiálového prínosu a teoretických kvalít jednotlivých štúdií i celku zborníka, môžeme konštatovať, že autorský kolektív presvedčivo ukázal bernolákovské hnutie ako hnutie späté s progresívnymi vývinovými silami a ako živú genetickú súčasť národného obrodzenia. Na druhej strane sa v svetle stále nových historických poznatkov javí dôraznejšou aj potreba vidieť diferencovanejšie rôzne etapy, póly, paralely a prelínajúce sa zložky, zúčastnené na vytváraní národnej ideológie, na rozvíjaní národného uvedomenia a jednoty, slovom, na obrodzovanom a národnostnom procese Slovákov.

V podobnom duchu vyznieva aj štúdia K. Rosenbauma. Predmet jeho rozboru — literárny a ideový profil J. Hollého — je obzvlášť vďačným príkladom na prelínanie sa viacerých siločiar národného obrodzenia. Z pochopiteľných dôvodov tradične prízvu-kovaného „berňolákovstva“ v Hollého diele sa K. Rosenbaum sústredil na prieskum ideových filiácií Hollý—Kollár a Šafárik. No pod týmto vplyvom azda až príliš oslabuje príslušnosť Hollého k bernolákovcom poukazom len na ich jazykovú spolupatričnosť, kým spojenie Hollého s národnobrodeneckou ideológiou viaže na ideovú príbuznosť s Kollárom a Šafárikom. Nesporne veľmi presvedčivo a konkrétne ukazuje Rosenbaum tematickú blízkosť a priame ideové zhody v Hollého a Kollárových básnických obrazoch, zameraných programovo k rovnakým národným a spoločenským problémom.

Aj na rozbere niektorých svetónázorových stránok (napr. postoj k náboženstvu, umeniu) ukazuje Rosenbaum inštruktívne určitú spoločnú dobovú, osvietenko-obro-

deneckú atmosféru, z ktorej obaja títo súbežci vychádzajú, i keď sú si na druhej strane v chápaní mnohých otázok teoretiky vzdialení (napr. otázky jazyka, národa). To je prirodzené, najmä ak prihliadame na ich rôzne teoretické školenie a rôzne osobnostné profily. Hollý bol predovšetkým básnik, umelecky odchovaný antickou kultúrou; no bol svojim duchom, bytosťou národný buditeľ, ospevovateľ minulosti Slovákov v záujme ich súvekeho i perspektívneho rozvoja. A v tomto úsilí sa plne zhodoval s Kollárom (i všetkými osobnosťami nášho národnobrodeneckého procesu), hoci Kollárovo umelecké krédo bolo už odlišné a hoci sa Kollár aj v otázkach teoreticko-filozofických dostal — oproti všetkým svojim národnobuditeľským predchodcom a súčasníkom — do kvalitatívne novej roviny. Stalo sa tak zásluhou styku s nemeckou klasickou filozofiou. Až táto rovina všeobecnejšej filozofickej reflexie, premietnutie otázok slovenského národa a Slovanstva do rámca celkových historickovývinových zákonitostí a všeludských problémov umožnili Kollárovi vyrásť v skutočného osnovateľa ideovo-teoretických základov obrodeneckého programu. To sú distinkcie, ktoré aj sám Rosenbaum v štúdiu viackrát nadhadzuje, aj keď prízvukuje viac to, čo Kollára a Hollého spája páskou vlasteneckého a národného záujmu. V tomto smere sú vlastne exponované obe spomenuté publikácie. Sú cenné najmä tým, že odstraňujú umelo vytvorené a udržiavané antagonizmy v slovenskom národnom hnutí a v radoch obrodeneckých buditeľov a súbojovníkov. Z filozofického hľadiska tu však jednako chýba výraznejší klasifikačný a diferenciacný „nadhľad“, ktorý v historickom procese národného prebúdzania pomôže fixovať jeho ideovú prípravu a vlastné koncepčné formovanie a teoretické zdôvodnenie.

Elena Városová